

HERALDIKA

Heraldika je pomoćna historijska nauka čiji je zadatak proučavanje nastanak, razvoj i umjetnička obrada grbova od perioda nastanka grbova XI vijeku do danas. Prilikom proučavanja heraldičke građe moraju se uzeti u obzir rezultati drugih pomoćnih historijskih nauka kao što su sfragistika, diplomatika, paleografija, epigrafika, filigranologija, numizmatika, arheologijom.

Heraldika se bavi **utvrđivanjem pravilnosti** kod sastavljanja grbova, zatim **načina likovno-grafičkog oblikovanja i utvrđivanjem načina čitanja figura u grbovima.**

Porijeklo naziva heraldika treba tražiti u nazivu po rangu nižeg činovnika u feudalnim sredinama zapadne i srednje Evrope u srednjem vijeku-„herald“. On je imao zadatak da se stara o pravilnom raspoređivanju grbova prilikom plemićkih sastanaka, naročito na viteškim turnirima gdje su se plemići okupljali. Vrijeme nastanka grbova i time korijene heraldike možemo vezati za XI vijek i prve Krstaške ratove (1096-1270). Prve predstave grbova donijeli su na svojim štitovima ratnici koji su se vratili iz Prvog krstaškog rata (1096. god.). Prvi poznati grbovi potiču iz perioda oko 1130. godine, javljajući se gotovo istovremeno u Francuskoj, Njemačkoj, Flandriji i Engleskoj. U rukopisnim izvorima prvi grb je naveden 1127. godine, a na pečatima 1131. godine.

Prilikom Drugog krstaškog rata (1147. godine) zabilježeno je da je francuski karlj Ludvig VII tražio da se srede heraldička pravila. Smatra se da je Fridrih I Barbarosa (1152-1190) godine, kada je krenuo u Treći krstaški rat imao sređena ta pravila i tako se kraj XII vijeka može smatirati početkom nastanka heraldike. Upravo su ratovanja i vojne aktivnosti najviše doprinijeli razvoju heraldike. U tim aktivnostima bilo je neophodno korišćenjem simbola, figura i znakova razlikovati i raspoznavati svoje pripadnike od pripadnika tuđih vojski.

Na razvoj grbova naročiti uticaj imali su viteški turniri koji su uvedeni 1150. odnosno 1160. godine najprije u Njemačkoj a onda i u ostalim zemljama zapadne Evrope. Figure na štitovima bile su obilježje viteza i suparnik na turniru nije mogao da ga prisvoji borbom ili da se bori za njega.

Najstarije opise grbova nalazimo u djelu koje je za grbove u Njemačkoj napisao Konrad von Mure (oko 1240. god.). Opise srednjovjekovnih grbova nalazimo i u spisima francuskih, talijanskih i drugih pisaca.

Preteče heraldičke literature sve do XIV vijeka bili su bojadisani grbovnici. Prvim heraldičarom smatra se *Bartolo de Sassoferrato* (sredina XIV vijeka), dok je prva heraldička pravila ustanovio *Clement Prinsault* u djelu „*Traite de blason*“ (1416. god.). Pravila za sastavljanje elemenata u grbovima ustanovljena su oko 1650. godine.

Period do kraja XV vijeka naziva se PERIOD ŽIVE HERALDIKE u kojem su se strogo poštovala heraldička pravila. U toku XV i XVI vijeka broj radova koji se bave heraldičkim pitanjima sve je veći, raste interesovanje za heraldiku, što se povećava i u XVII i XVIII vijeku. Sa druge strane, period od XVI do XIX vijeka jeste vrijeme kada se često heraldička pravila ne poštuju i kada se ustanovljavaju nova pravila. Ovaj se period naziva PERIOD MRTVE HERALDIKE.

Od XII do XIV vijeka, plemići, gradovi, manja mjesta, opštine, bratovštine, i obična građani sami su uzimali simbole za svoj grb. U XIII vijeku, sa jačanjem vladareve moći, podjela grbova postaje pravo vladara. To je činjeno tako što je vladar posebnom poveljom uz plemstvo dodjeljivao i grb, čiji se opis nalazio u povelji i koji u njoj bio oslikan. Ta povelja zvala se ARMAL ili GRBOVNICA. Najstarija poznata grbovnica dodijeljena je 1338. godine od strane rimsko-njemačkog cara Ludviga Bavarca. Ona ima oblik obične povelje na pergamentu, na čijoj sredini je naslikan grb. Od polovine XVI vijeka grb se u darovanoj grbovnici nalazi u gornjem desnom uglu. U XVII vijeku grbovnica se mijenja u svim evropskim državama, dobija izgled knjige sa određenim brojem stranica teksta.

Grb koji je ponekad okružen ornamentikom nalazi se na naslovnoj strani ili na srednjoj stranici povelje. Vladari Austro-Ugarske monarhije dodjeljivali su plemstvo i grb pripadnicima južnoslovenskih zemalja koji su živjeli u njoj. ostale evropske zemlje koje su dodjeljivale grb mogu se prikazati na sledeći način: Skandinavske zemlje, krajnjim rubom od Norveške, preko Estonije i Letonije, pa preko Poljske na Mađarsku i Hrvatsku, Slavoniju i Vojvodinu. Prostori koje bismo mogli nazvati prelaznim područjima jesu Rusija (od Petra Velikog dodjeljuje dodjelu grbova), Rumunija, Srbija, Crna Gora i Albanija. Grčka i i evropski dio današnje turske nijesu dodjeljivali grbove jer nije usvojila Vizantija , čiju tradiciju ovi prostori baštine.

Van Evrope dodjele Grbova gotovo da nije bilo, jer nije postajalo plemstvo karakteristično za Evropu, izuzimajući engleske kolonije u Sjevernoj Americi, Kanadi, Australiji, u Južnoj Americi postojali su gradski grbovi.

HERALDIKA NA JUŽNOSLOVENSKIM PROSTORIMA

Srbija

Na prostoru Srbije heraldika se počinje razvijati u XIV vijeku među vlastelom. Heraldčki elementi, kao i grbovi, mogu se pronaći na predmetima koji su pripadali srpskim plemićima i vladarima. Tokom prve polovine XIV vijeka Srbija je bila pod snažnim uticajem vizantijske civilizacije gdje nije bilo grbova. Krajem XIV i u XV vijeku srpska država i njeni vladari počinju se polako okretati Zapadu i tako polako počinju usvajati njihove heraldičke običaje. Iz tog doba sačuvani su grbovi Lazarevića, Brankovića i drugih na pečatima i drugim predmetima., tako da su od tog perioda postojali pravi porodični grbovi. Padom Srbije pod Tursku vlast, kojoj su oni bili strani, grbovi se gube. U nekim zbornicima zapadnog porijekla kao što su Pihentalova knjiga o saboru u Konstanci iz 1415. godine ili Minsterova „Kosmografija“ iz 1544. godine nalaze se grbovi srpskih zemalja, vladara ili plemića.

Nastanak „ilirske“ heraldike vezuje se za ličnost Petra Iveljina ili don Pedra Ohmučevića. On je bio rodom iz Slanog i došao je do statusa admirala u španskoj mornarici. Da bi bio primljen u špansko plemstvo on je španskim vlastima predočio veći broj povelja, iskonstruisanih i fiktivnih rodoslova i grbova o svom porijeklu i na osnovu njih je dobio plemićki status. Glavni dokaz koji je on 1595. godine predočio bio je grbovnik Korjenić-Neorića, u kojem se grb porodice Ohmučević nalazi na istaknutom mjestu. U ovom grbovniku ima preko 150 grbova, zemaljskih i vladarskih odnosno ilirskih zemalja i Balkana. Ovaj grbovnik bio je uzor drugim: Beogradskom (izgorio 1941), Fojničkom, Marka Skorijevića, Bolonjski, Šibenski, Splitski Zadarski-Borelijev, Palinićev... U novooslobođenim Srbiji i Crnoj Gori grbovi i heraldika se zasniva na ilirskoj heraldici.

Prvi i najstariji pisac koji je saopštio grb Srbije bio je Mavro Orbini. U djelu „Il regno de gli Sclavi“ on daje grb kralja Vukašina.

Pavle Riter Vitezović 1701. godine izdaje svoju „Stematografiju“ u kojoj se nalazi grb Srbije, ali bez orla na krstu. Kristifor Žefarović je 1741. godine izdao „Stematografiju“ donosi grb Srbije kao i kod Riter Vitezovića. Ovaj grbovnik u upotrebi je i danas. Doprinos razvoju heraldike dao je i Nićifor Dučić svojim radom „Srpske sfragističke i heraldičke starine“. Najnačajnije djelo koje se bali srpskom heraldikom napisao je Stojan Novaković „Heraldčki običaji u Srba u primeni i književnosti“. On tu analizira porijeklo riječi grb, nastanak heraldike, heraldičke običaje u Evropi,, zatim prelazi na vlastelinski stalež, heraldičke predstave na novcu itd. Heraldikom kod Srba u to vrijeme bavili su se i Dimitrije Ruvarac i Ljudevit Taloci.

Na početku XX vijeka (1910. godine) pojavilo je djelo Alekse Ivića „Stari srpski pečati i grbovi“. U njemu, između ostalog, govori o vizantijskom uticaju na srpsku heraldiku, pravi poređenja sa zapadnoevropskom itd. Grbovima srpske crkve bavio se između dva rada Stojan Dimitrijević. Stanoje Stanojević je napisao rad o „Srpskom grbu“, gdje analizira njegove elemente. Grbovima u Vojvodini bavio se uoči drugog svjetskog rata Aleksa Duišin. Predstavama grba na srednjovjekovnom novcu bavio se A. Marić. Značajnu studiju

o srpskom grbu pod nazivom „Istorija srpskog grba“ objavio je 1958. godine u Melburnu Aleksandar Solovjev, ali je ta knjiga zabranjena. Sima Ćirković je 1982. godine nadopunio i korigovao Novakovićev rad o srpskoj heraldici. Grupa autora je 1991. godine izdala „Rodoslovne tablice i grbovi srpskih dinastija i vlastele“ uglavnom na osnovu djela Alekse Ivića.

Poslednje značajno djelo koje se bavi srpskom heraldikom jeste monografija Srđana Rudića iz 2006 godine, pod nazivom „Vlastela Ilirskog grbovnika“.

CRNA GORA

Počeci heraldičkih predstava u srednjovjekovnoj Zeti vezuje se za dinastiju Vojislavljević Na osnovu pečata *kralja Đorđa* (1114-1118. g. i ponovo od 1125-1131. g.) urađena je rekonstrukcija grba-simbola dinastije Vojislavljevića. Ovaj grb spada u period rane heraldike (1096-1150). Njegov izgled je sledeći:

Zlatna kosa lenta, s (heraldičke) lijeve u (heraldičku) desnu stranu, razdvaja dijagonalno crveni izduženi štit. Na grbu Vojislavljevića zastupljene su boje *crvena* i *zlatna*, kojima se u heraldičkoj simbolici predstavljaju hrabrost i velikodušnost.

Druga crnogorska dinastija, Balšići, u heraldičkoj tradiciji baštini dva grba. Grb Balšića sa višekrakom zvijezdom prvi put je objavljen u *Rihentalovom zborniku* sa Opšteg crkvenog sabora u Konstanci (1414). U svim kasnijim grbovnicima iznad kacige je vuk, dok se u štitu pojavljuju zvijezde sa različitim brojem kraka (sedam, osam, devet, sedamnaest, dvadeset tri...).

Grb Balšića je sedmokraka srebrna zvijezda na trouglastom crvenom štitu. Iznad srebrne kacige iz zlatne krune izlazi srebrni vuk sa isplaženim crvenim jezikom. Plaštje crveno - srebrne boje. Sedmokraka zvijezda je simbol sklada, sveukupnosti, uobličavanja a

crveno hrabrosti i velikodušnosti. *Srebrni vuk* simboliše čistotu i čestitost, uz hrabrost i tvrdoglavost.

U drugoj polovini XV vijeka grbovi se pojavljuju na pečatima kao što je to bilo i ranije. Na pečatu Ivana Crnojevića simbol je dvoglavog orla. U već pomenutom grbovniku Korjenić Neorić donosi se ovaj grb. Dvoglavi orao pojavljuje se na spomenicima iz perioda Crnojevića: na apsidi cetinjskog manastira u reljefu se nalazi grb Crnojevića (krunisani dvoglavi orao sa lovorovim vijencem), u cetinjskom oktoihu štampanom 1494. godine na više mjesta, u mletačkoj hronici iz XVI/XVII vijeka nalazi se na grb Crnojevića sa dvoglavim orlom.

U tradiciji Crne Gore je da su tamošnje glavari imali svoje grbove. Crnogorska vojska imala je grbove za oznaku starješinstva, vojnog ranga koje su nošene na kapi. Mitropolit Petar I i njegovi naslednici imali su pečat sa dvoglavim orlom i lavom. Od sredine XIX vijeka senatori, kapetani i perjanici imali su svoj grb. Grb Kraljevine Crne Gore iz 1905 imao je za predstavu dvoglavog orla sa krunom nad glavom, žezlom i kraljevskom jabukom u kandžama. U socijalističkoj Jugoslaviji Crna Gora je imala svoj grb, da bi obnovom nezavisnosti 2006. godine ona dobila svoj grb.

BOSNA I HERCEGOVINA

Na prostoru Bosne i Hercegovine grbovi su se razvili pod utiskom Hrvatske, Dalmacije od sredine XIV vijeka. Grbove su imali pripadnici pojedinih vlasteoskih porodica koje se osamostaljuju krajem XIV i tokom XV vijeka (Hrvoje Vukčić, Sandalj Hranić Kosača i njegovi naslednici). Kada je Bosna pala pod tursku vlast porodice koje su izbjegle pred njima zadržali su svoje grbove koje su im potvrđivale susjedne države (Venecija, Dubrovnik, Austria).

U XVI vijeku nastao je izmišljeni grb Bosne, osporavan od strane Franje Račkog i Aleksandra Solovjeva. O Fojničkom grbovniku nastalom vjerovatno 1595 pisao je u XIX

vijeku Franjo Jukić (1818-1857). Oko autentičnosti bosanskog grba vođena je velika polemika u nauci. Ovaj grb donose veći broj inostranih grbovnika iz XVI vijeka. U svim tim grbovnicima on je prikazan kao kruna, srebrno srce ili konjanik. Od domaćih on se nalazi u Fojničkom grbovniku, onom koji se pripisuje Marku Skorojeviću, onom u Narodnoj biblioteci u Beogradu, kod Mavra Orbinija u „Kraljevstvu Slovena“, pomenutim djelima Pavla Ritera Vitezovića, Kristofera Žefarovića. U njima je bosanski grb prikazan kao dva ključa koji se završavaju crnim glavama sa ili bez krune na zlatnom polju, u sredini ključeva je mali štit na kojem je polumjesec i šestokraka zvijezda.

Pored grba Bosne postojali su i vladarski grbovi. Dinastija Kotromanića imala je tri grba a njen prvi kralj Tvrtko I unio je krinove u grb. Austro-Ugarska je nametnula ovoj zemlji grb - crvena savijena oklopljena ruka koja u šaci drži krivošiju.

MAKEDONIJA

Grb Makedonije s predstavom zlatnog lava u crvenom polju prvi put se donosi u već pomenutom Ohmučevićevom grbovniku. U kopijama ovog grbovnika koje se javljaju u periodu XVI-XIX vijek u svima se nalazi grb Makedonije. Mavro Orbini u svom djelu donosi grb Makedonije, kao i Pavle Riter Vitezović i Kristifor Žefarović. Ovaj grb koristili su ustanici Razlovačkog (1876) i Ilindenskog ustanka (1903)

Heraldikom se u Makedoniji naročito bavio Aleksandar Matkovski. On je 1968. Godine napisao rad „Stari makedonski grb“ a dvije godine i knjigu o makedonskim grbovima.

HRVATSKA, DUBROVNIK I DALMACIJA

Kada je u pitanju Hrvatska najstariji grbovi potiču prije početka XIII vijeka. Najstariji su grbovi 12 hrvatskih plemena, a u Slavoniji Babonića. Ovdje su se grbovi razvijali prvo u crkvenoj heraldici, što je podrazumijevalo i isticanje znakova najviših crkvenih dostojanstvenika.

Na prostoru Dalmacije grbovi se javljaju najprije u gradovima pod čijim uticajem ih počinju koristiti i plemići. Početkom XIII vijeka počinju se koristiti i porodični grbovi. Početkom XV vijeka prvi put se javlja grb Dalmacije-tri krunisane leopardove glave, dok se početkom XVI vijeka javljaj i grb Hrvatske – pet puta po pet naizmjeničnih srebrnih i crvenih kocaka. Sjedinjeni grbovi Hrvatske, Dalmacije i Slavonije prvi put se pojavljuju 1616. godine.

Na osnovu Korjениć-Neorićevog grbovnika, u kojem se nalaze grbovi Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Mavro Orbini je uzeo jedanest grbova i objavio ih u svom djelu „O kraljevstvu drevnih Slovena“. U tom djelu su prvi put publikovani grbovi jugoslovenskih zemalja. Grbovima hrvatskih banova bavio se i Pavle Riter Vitezović.

Veliki doprinos proučavanju hrvatskih grbova dali su Ivan Voršić, Ivan Nepomuk Labaš, Ivan Bojničić, H. Heyer von Rosenfeld. Najznačajniji hrvatski heraldičar XX vijeka bio je Bartol Zmajić.

HERALDIČKA PRAVILA I BOJE

Grbovi su sastavljeni po određenim heraldičkim pravilima. Postoji više heraldičkih pravila. Među najvažnijim su sledeća:

1. Jedan grb ne smije biti sličan bilo kojem drugom grbu - razlika mora postojati makar u detaljima.

2. Jedna porodica, jedan grad odnosno država ne smiju u isto vrijeme imati više od jednog grba u upotrebi.

3. U heraldici je dobro samo ono što je heraldički ispravno, način oblikovanja figura ne može uticati na to.

4. Svaki grb ima lijevu i desnu heraldičku stranu. Strana se određuje prema onome ko nosi štit , ne prema onome ko gleda štit.

5. Žuta boja na grbovima označava zlato, a bijela srebro, one se ubrajaju u metalne boje, ne idu jedna preko druge. Isto tako, ni boje emajla ne idu jedna preko druge nego se kombinuju emajli i metali.

6. Koso postavljeni štit na grbu govori da taj grb postoji od davnina i da je vrlo star.

7. Koso postavljene lente, grede i prečke od lijeve na desnu stranu štita govore da su u pitanju grbovi vanbračne djece.

8. Kada se sjedinjuju grbovi dvije države ili porodice grb pobjednika je u sredini štita a poraženog okolo njega. Grb žene je predstavljen na lijevoj heraldičkoj strani štita ili u donjem dijelu štita.

9. U heraldici je dozvoljena upotreba sledećih boja: crvena, plava, zelena, crna; kao kovina: zlato-žuto, srebro-bijela. Upotrebljava se i boja ljudskog tijela gdje su prikazani ljudi ili dijelovi ljudskog tijela. Likovi životinja su u navedenim bojama ili kovinama. Osim

boja i kovina upotrebljava se i niz ornamentalno spojenih boja koje prikazuju krzna. Kasnije se krzna zamjenjuju znakovima: hermelin, vjeveričin trbuščić, krzna.

Boje u grbu koji nije obojen, a koji je reprodukovan, označavaju se posebnim sistemom linija na način da svaka boja ima svoje linije. Taj način označavanja boja uveden je u XIII vijeku i izgleda ovako: crvena-uspravne linije, plava-vodoravne linije, crna-usko kvadrirane linije, zelena-kose linije, zlatna-male tačke, srebrna-bez boje (prazno)

GRB

Grb predstavlja posebnu figure ili simboličko oblikovanje, biljeg, amblem, nasledni nepromijenjeni znak koji je sastavljen po heraldičkim pravilima. On predstavlja prvi znak nekih ustanova kao što su npr opština, javna I privatna preduzeća, privredne ustanove itd. Te ustanove , privatno lice, porodica, narod država težili su da jednim znakom označe svoj zajednički interes. Taj znak se vremenom javio kao grb. Važna karakteristika grbova jesu postojanost i naslednost, ali je prisutna pojava da se, usled izmjena okolnosti (udaje, ženidbe, umiranja, osvajanja itd.).

Podjela grbova

Grbovi se mogu podijeliti na razne načine, u zavisnosti od kriterijuma.

- Najčešća je podjela po staleškoj pripadnosti gdje se oni dijele na: grbove feudalnog plemstva, grbove crkvenog plemstva, grbove gradskog patricijata

- Po tome kome pripadaju grbovi se mogu podijeliti na: porodične privatne grbove i grbove javnih i privatnih organizacija.

- Po teritorijalnoj pripadnosti grbovi se mogu podijeliti na: gradske grbove, provincijske ili pokrajinske grbove, državne grbove, zemaljske grbove.

- Po tome o čemu govore amblemi u grbu oni se mogu podijeliti na: iskazne i neiskazne

- Po mjestu na kojem su postavljeni, odnosno gdje su postavljeni grbovi se mogu podijeliti na: numizmatičke, sfragističke, grbove znamenja, grbove u grbovnicima, arhitektonske grbove.

DJELOVI GRBA

Da bi bio potpun grb mora imati sledeće sastavne djelove: štit, šlem (kacigu), nakit ili ukras, plašteve, znakove čina i dostojanstva. Pored njih postoje i djelovi koji se nalaze na grbu i nijesu njegovi sastavni djelovi: čuvari grba, zastori, redovi, bojni poklici.

ŠTIT On je prvi i osnovni element grba i predstavlja simbol vojnog porijekla. Na njemu se kao dijelu oružja nalazilo glavno heraldičko obilježje feudalna pripadnost. U prvo vrijeme štitovi su bili jednostavni, u jednoj boji, ili sa malo figura, kasnije se njegova sadržina usložnjavala povećanjem broja elemenata u njemu i oko njega. Štitovi se mogu podijeliti na: trouglaste ili varijaške, ovalne ili talijanske, kvadratne ili španske, četvorougaoone ili francuske, odsječene ili njemačke.

Figure u štitu. U njemu mogu biti dvije osnovne vrste simbola: geometrijska dioba, prirodni likovi (simboli)

Geometrijska dioba štita:

- vodoravno razdijeljen štit podjednako je razdijeljen vodoravnom linijom u dva dijela. Ako je diobena linija pomaknuta u gornjem dijelu tada se gornji dio zove glava štita.. ako je diobena linija smještena u prema donjem dijelu tada se dobija podnožje štita. Dvije vodoravne linije koje dijele štit zovu se greda ili pojas. Ako širinom štita prolaze tri vodoravne linije tada se dobija trorazdjeljen štit sa četiri mjesta

- okomito razdjeljen štit, kod njega razdjelna linija prolazi okomitom polovinom štita. Ovakav štit zove se rasklopljen štit.

- koso razdjeljen štit, u ovom slučaju razdjelna linija ide od gornjeg desnog ugla na lijevi donji ugao, rjeđe od gornjeg lijevog na donji desni.

-kvadriranje ili četvorenje vrši se na način što se spajaju okomite i vodoravne linije tj podjele u štitu

- glavni kolac se formira spajanjem vrha štita kolca, dok se spajanjem grede i kolca formira krst

- Rog se formira spajanjem kosih i ljevokosih greda u štitu. Ako rog doseže do polovine štita u pitanju je sniženi rog.

Prirodni simboli (likovi):

Simboli u grbovima koji ne pripadaju geometrijskim diobama u heraldici se nazivaju prirodni simboli. Oni mogu biti: živi simboli, elementi i nebeske pojave, mitološka bića, umjetni simboli

- živi simboli: ljudski simboli, četvoronožne životinje, ptice, ribe, gmizavci, biljke, mekušci itd.

- elementi i nebeske pojave: sunce, mjesec, zvijezde, komete, munja, plamen, strijela, duga, oblak, trorijeg, šiljast brijeg, voda, more, vulkan, Rijeka, jezero, ostrvo, dolina.

- mitološka bića: božanstva iz antičke mitologije (Dijana, Jupiter, Mars, Merkur, Minerva, neptun, Pan, Saturn, Viktorija), mitološka bića (dvoglavi orao, meduzina glava, Feniks, Grif, Hidra, Sfinga, jednorog, Pegaz, Sirena, Zmaj).

- umjetni simboli: tu se ubrajaju predmeti koje je izradila ljudska ruka. U ovu kategoriju se ubrajaju između ostalog: kućni predmeti, odjevni predmeti, oruđe, oružje,

muzika, igre, simboli crkvene i svetovne vlasti, građevine, brodovi, slova i riječi, kućni znakovi.

ŠLJEM-KACIGA Ovaj element (kaciga sa nakitom) je obavezni dio potpunog grba. Grb je potpun kada se na kacigi nalazi ukras ili nakit, a sa strane šljema vise plaštevci. Najznačajniji tipovi šljema su: kablasti, turnirski, na kopču.

Kablasti predstavlja najstariju formu kacige koja se unosi u grbove od XIII vijeka. Javlja se u grbovima do sredine XIV vijeka. Turnirski je elegantnijeg oblika, niži i dublji, ima donji izbočeni dio koji sprečava protivnika da kroz prorez zabode koplje u glavu. U upotrebi je do kraja XV vijeka. Šljem na kopču jeste kombinacija kablastog i turnirskog. Viši je i dublji od kablastog. Prorez za oči na njemu je vrlo širok i ima niz rešetaka za kopču. U upotrebi je do kraja XIX vijeka.

Na grbu položaj šljema je takav da je on uvijek iznad štita. U jednom grbu može biti više šljemova (dva, tri), sa stavljenim plaštevima.

NAKIT – UKRAS Ovaj dio grba sastavljen je od prirodnih simbola. Mogu biti i u štitu grba ili sasvim drugi. Najčešće se javljaju rane odnosno debla drveta, pera od raznih ptica, šuširi različitih oblika, kugle, rogovi jelena, divlje koze, bika, krila, bojni znakovi (zastave, barjaci, standarte, rimski bojni znakovi)

PLAŠTEVI Plaštevci predstavljaju osnovne priveske od tkanine koje su vitezovi u toplijim oblastima pričvršćivali pozadi ispod nakita šlema kako bi se zaštitili od vrućine. U početku su bili vrlo kratki, da bi se kasnije produžili. Najstariji plaštevci na grbovima prikazani su kao leteće vrpce. Od kraja XIV vijeka plaštevci se više izrezuju, a u period od renesanse do baroka dobijaju izgled koji su zadržali sve do modernog doba. Boje plaštevca morale su biti usklađene sa bojama u štitu grba. Od XVI vijeka sa svake strane grba ustalile su se dvije boje koje su bile usklađene sa bojama kovina.

ZNAKOVI ČINA I DOSTOJANSTVA U ovu kategoriju djelova grba spadaju:

-krune (carske, kraljevske, vojvodske, kneževske, grofovske, baronske). One nižeg ranga sastoje se od zlatnog obruča, nad tim obručem nalazi se veći broj šiljaka koji imaju na vrhu srebrne kuglice (grofovska kruna 9, baronska 7, plemićka 5)

- šeširi (nadvojvodski, vojvodski, venecijanskog dužda, itd). Mogli su biti različitog oblika. Neobičnog oblika bila je kapa venecijanskog dužda koja ima nastavak "rog", povijen natrag. Sa šešira vise vrpce koje se svake strane grbovnog štita završavaju sa nekoliko kita, čiji je broj zavisio od ranga.

- crkvena pokrivala glave (papska tijara, mitra, šeširi, bord,, nadbiskupski, biskupski, itd)

-ostali znakovi crkvene vlasti (štapovi biskupa, mač ili palma, koso položeni ili ukršteni papski ključevi, biskupski krst, arhiepiskopski krst itd.)

- ostali znakovi svjetovne vlasti (žezla i maršalski štapovi, kosi ili ukršteni)

Navedeni znakovi postavljani su nad potpunim grbom ili nekad nadomještaju šlem s nakitom plaštevima i obavezno stoje nad štitom grba.

ČUVARI GRBA, ZASTORI, REDOVI I BOJNI POKLICI

Čuvari grba, kao djelovi, javljaju se u XIV vijeku. U pitanju su predstave ljudi, životinja ili mitoloških bića koji stoje sa obje strane štita i držeći ga ili noseći. Pojedinačni simbol može biti predstavljen u obliku stražara koji stoji iza štita. Među najstarije čuvare grbova ubrajaju se anđeli.

Pod grbovnim zastorom podrazumijeva se draperija koja je postavljena iza grba. Unutrašnji dio zastora je bijele boje, dok se od spoljnog obično vidi samo crveni rub. Od XVII vijeka on se redovno javlja uz grbove vladara, prinčeva i kneževa.

Redovi predstavljaju odlikovanja koja su u obliku znakova ili medalja vladari dodjeljivali svojim podanicima ili pripadnicima drugih država kao znak priznanja za neku počast. U heraldici redovi vise o lancu koji okružuje štit grba. Ako oko grba ima više redovalanci su im porazmješteni na način da se zbog različite dužine lanaca svi redovi mogu vidjeti.

Gesla se sastoje od početnih slova nekih riječi ili riječi čitave rečenice. Napisani su na vrpci iznad ili ispod grba. Dešavalo se da vlasnici za geslo koriste jezik tj riječi drugog naroda. Na našim prostorima gesla su na grbovima rijetka i obično ih imaju vladari i više plemstvo.

Bojni poklici predstavljali su poziv za naokup i za ratni povik. U srednjem vijeku oni se sastojao od klicanja imena vladске kuće ili dinastije, zemlje ili njenih simbola, imena patrona-simbola zemlje. Uvijek su ispisivani nad grbom.

SPAJANJE GRBOVA, PRETENZIONI GRBOVI

Jedan od prisutnih elemenata u heraldici jeste i spajanje grbova više porodica u jednom štitu, naročito ako se u rukama jednog plemića nađe više plemićkih posjeda. To se uglavnom dešavalo kada je žena udajom donosila u nasljedstvo pored zemljišnih posjeda i svoj grb. Ženin grb postavljan je u suprugov na više načina.

Pretenzioni grbovi jesu posebna kategorija heraldičkog materijala koji predstavljaju grbove zemalja ili krajeva koje su vladari ili crkveni poglavari uključivali u svoj grb, iako ti krajevi nijesu više bili u sastavu zemalja tog vladara odnosno crkvenog poglavara. Kao primjer ovog tipa grbova može se navesti da sugarsko-hrvatski kraljevi u svom grbu isticali grb kraljevine Rame, u periodu od prve četvrtine XVI vijeka do 1878. godine, dijela Bosne kada je ona bila pod turskom vlašću.

GRADSKI GRBOVI

Gradski grbovi počeli su da se javljaju u drugoj polovini XIII vijeka, kao jedna od posledica snaženja gradova i jačanja njihove autonomije u odnosu na centralnu vlast. Prilikom odabira slikovnih rešenja za svoje grbove oni su koristili lokalna obilježja i karakteristike kao što su arhitektura (gradske zidine, mostovi, crkve, palate), gradske patrone (svece, vladare), značajne istorijske događaje vezane za taj grad, aktivnosti koje su se odvijale u gradu (brodovi, vino, sukno, oružje), zatim prirodna bogastva (npr planine, rijeke) i druge specifičnosti grada.

UNIVERZITETSKI GRBOVI

Paralelno sa gradskim grbovima javljaju se i univerzitetski grbovi i pečati. Još od vremena svog osnivanja univerziteti su predstavljali ustanove nezavisne od vojno feudalnog sistema. Kao slikovnu predstavu univerziteti su najčešće koristili predstavu knjige kao simbola znanja i učenja, dio gradskih odnosno regionalnih oznaka ili simbola i figure patrona. Ti grbovi su se koristili prilikom javnog oglašavanja ali i na kongresima, skupovima kada su ih nosili predstavnici univerziteta, kao što se to i danas čini.

HERALDIČKI IZVORI

Osnovni materijal za heraldičko proučavanje jesu originalni štitovi, šljemovi, zastave i nakit. Najviše ih je sačuvano u zapadnoj Evropi, dok ih na južnoslovenskim prostorima skoro da i nema. Pored navedenih predmeta, drugi heraldički izvori jesu pečati, novac, nadgrobni spomenici i predmeti rezani u kamenu i drvetu.

Kao heraldički material pečati su veoma značajni zato što se na njima uz grb navodi i ime vlasnika. Pečat takođe pomaže datiranju grba na koji se odnosi. Novac je često

značajan izvor za proučavanje grbova. Poznato je da se grbovi na novcu javljaju vrlo rano. U zapadnoj i srednjoj Evropi sretaju se na novcu iz XII vijeka, na našim prostorima u XIII vijeku. Nadgrobni spomenici i predmeti rezani u kamenu i drvetu često sadrže predstave od značaja za heraldiku. Naravno, moraju se imati u vidu i već pomenuti grbovnici u kojima su neki grbovi publikovani.